

Teokracija kao oblik vladavine na primjeru Islamske Republike Iran

Aušperger, Rajna

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, The Faculty of Political Science / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:114:241526>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-08**



Repository / Repozitorij:

[FPSZG repository - master's thesis of students of political science and journalism / postgraduate specialist studies / dissertations](#)



Sveučilište u Zagrebu
Fakultet političkih znanosti
Preddiplomski studij politologije

Završni rad

TEOKRACIJA KAO OBLIK VLADAVINE NA PRIMJERU ISLAMSKE
REPUBLIKE IRAN

Mentor: doc. dr. sc. Borna Zgurić
Studentica: Rajna Aušperger

Zagreb, 2024.

Sadržaj

1. UVOD	2
2. TEOKRACIJA	3
3. POVIJEST ISLAMA U IRANU	4
3.1. Sasanidsko Perzijsko Carstvo.....	4
3.2. Prihvatanje islama.....	5
4. IRANSKA REVOLUCIJA.....	6
4.1. Mohammed Reza Pahlavi i Ruholah Homeini	6
4.2. Bijela revolucija	7
4.3. Početak i tijek Iranske revolucije	8
4.4. Islamska Republika	9
5. POLITIČKI SUSTAV IRANA	10
5.1. Republikanska vlast.....	11
5.2. <i>Velajat-e-fakih</i>	12
5.3. Vrhovni vođa Islamske revolucije.....	12
5.4. Vijeće čuvara Ustava	13
5.5. Vijeće stručnjaka	13
5.6. Vijeće prosudbe.....	14
6. SUSTAV ISLAMSKIH VRIJEDNOSTI U IRANU.....	14
7. ZAKLJUČAK	15
8. LITERATURA	16

1. UVOD

Iran je kroz svoju povijest bio popraćen raznim kulturalnim, religijskim i političkim transformacijama. Danas je prepoznatljiv kao Islamska Republika, ali to nije uvijek bilo tako. Period od 3. do 7. stoljeća obilježen je zoroastrizmom, službenom religijom tadašnjeg Sasanidskog Carstva. U tom razdoblju dominiralo je svećenstvo koje snažno utjecalo na društvene i političke odluke. Razdoblje Sasanidskog Carstva obilježavalo je snažni vjerski identitet, ali su se prakticirale i mnoge druge religije poput judaizma, kršćanstva i manihejstva. U 7. stoljeću, koji je ujedno označio kraj Sasanidskog Carstva, Iran prelazi u novu fazu – prihvaća islam nakon arapskih osvajanja. Do novog poglavlja nije došlo samo zbog arapskih vojnih osvajanja, nego je to bio rezultat nezadovoljstva zoroastrijanskim ekstremizmom i društvene nejednakosti. Iranski narod vrlo je brzo prihvatio novi vjerski identitet jer su u islamu vidjeli spas od starog režima. Nadalje, u radu je prikazan ključan događaj, a to je preobrazba iranskog političkog sustava u Islamsku republiku kroz Iransku revoluciju 1979. godine. Iste godine došlo je do kraja vladavine šaha Mohameda Reza Pahlavija, diktatora koji je vladao skoro četiri desetljeća. Pahlavi je provodio prozapadnu politiku te je nastojao sve više modernizirati Iran zanemarujući tako islamske, tradicionalne i kulturne vrijednosti što je dodatno pojačalo otpor prema njegovoj vladavini. Nakon završetka njegove vladavine, na poziciju Vrhovnog vođe dolazi ajatolah Ruholah Homeini, glavni opozicionar koji je godinama javno iskazivao nezadovoljstvo šahovom diktaturom. Homeini je ubrzo mobilizirao veliki broj građana oko sebe zato što su, kao i on, smatrali kako se u državu moraju vratiti islamski propisi. Iranska revolucija bila je rezultat nejednakosti u državi, represivnog vladanja te utjecaja Sjedinjenih Američkih Država. Uspostavom Islamske Republike ideja *velajat-e-fakih* (vladavina islamskih pravnika) postala je temeljem novog poretka u novonastalom režimu. Bez obzira na svoju glavnu ideju vladavine islamskih pravnika, Iran je u svoj politički sustav uveo i modernizacijske elemente pa su tako prema Ustavu usvojenom 1979. godine usvojene i definirane institucije kao što su predsjednik, parlament, vlada i sudstvo. Sami kraj rada dotiče se iranskih islamskih vrijednosti koje oblikuju svakodnevni život građana i kojih bi se svi trebali držati. U ovih nekoliko stranica postavlja se istraživačko pitanje: kako je Iranska revolucija utjecala na uspostavljanje teokracije u Iranu? Ujedno, prikazan je i povijesni pregled Irana, glavni događaj – Iranska revolucija te naposljetku sami politički sustav i vjerske vrijednosti koje ova Islamska Republika zastupa.

2. TEOKRACIJA

Teokracija je oblik vladavine u kojoj vlast i legitimacija vlasti proizlazi isključivo od Boga. U ovakvom obliku vlasti, vjera i državna vlast djeluju kao jedno (Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje). Drugim riječima, u teokraciji je glavni temelj pravnog i političkog sustava vjerski zakon (Britannica.com). Postoji nekoliko pojmova koji se vežu uz teokraciju kao što su monokracija i hijerokracija. Monokracija se odnosi na vlast jedne osobe koja nosi autoritet božanstva, dok se hijerokracija odnosi na vlast u ime božanstva. Teokracija kao pojam i oblik vladavine seže u daleku povijest; Egipat, Mezopotamija i Kina primjeri su ranih, prvih velikih država koje su upravo prakticirale teokratski oblik vlasti (Proleksis enciklopedija).

Kao što je već rečeno, s obzirom da u teokraciji vlast proizlazi iz Boga, to ujedno znači da zakoni i propisi proizlaze iz Svete Knjige, u ovom slučaju Kura'na. Homeini je tvrdio kako je islamska vlast „ustavna“, zasnovana na određenim uvjetima kojima se vladari moraju voditi i na taj način upravljati zemljom, a da su upravo ti uvjeti ustanovljeni u Časnom Kura'nu (Khomeini, 2005: 37). Također, Homeini je u svom govoru izjavio kako iranski Ustav mora biti temeljen na Svetoj Knjizi i islamu te da se ne smije kositi s islamskim pravilima (Obućina, 2017: 130). Bez obzira na navedeno, zakoni u Iranu ne proizlaze isključivo iz Kura'na već i od strane zakonodavnog tijela – *Madžlesa*. Iranski parlament može donositi zakone o svim pitanjima ukoliko su isti u granicama Ustava. Osim toga, ima ulogu objašnjavanja i tumačenja običnih zakona (Obućina, 2017: 146).

Kada govorimo o elementu legitimacije vlasti od Boga, postavlja se pitanje je li Iran primjer prave teokracije? Dakako da se ova država primarno temelji na propisima Svete Knjige, međutim, vlast nije isključivo legitimirana od Boga. Uz Božji, legitimitet također proizlazi od naroda s obzirom da u Iranu postoje izbori; građani izravnim glasovanjem biraju članove iranskog parlamenta (*Madžlesa*). Sukladno tome, Obućina tvrdi kako su Homeinievi nasljednici ponekad nazivali Iran islamskom demokracijom zato što se vodio konceptom „šure“, oblikom zakonodavstva koji je vrlo sličan zapadnim demokracijama (Obućina, 2017: 148 prema Fuller, 2003: 61). *Šura* je islamski koncept savjetovanja u kojemu se naglašavaju načela političkog pluralizma, slobode izražavanja i mirne oporbe. Iako je Homeini tvrdio kako Iran nije demokracija, pojedini elementi potiču na razmišljanje: je li Iran čista teokracija?

Iran je primjer specifičnog političkog sustava, stoga se ne može jasno definirati radi li se o hijerokraciji ili monokraciji. Homeini je izjavio kako se islamska vlast ne podudara ni sa jednim postojećim oblikom vlasti (Khomeini, 2005: 37). Možemo reći kako se Iran nalazi u sredini – kombinira i monokraciju i hijerokraciju. Monokracija se u Iranu ogleda u Vrhovnom

vođi (*Rahbaru*) koji se smatra religijskim autoritetom koji je najbliži Proroku. Bez obzira što predstavlja sam vrh političkog sustava, Vrhovni vođa se u Iranu ne smatra božanstvom. S druge strane, Vođa ima ogromne ovlasti – osim počasnog statusa, ima pravo izdavati dekrete, oprostiti ili smanjiti kaznu zatvoreniku, objavu rata i mira, razrješenje predsjednika i mnoga druga ovlaštenja (Obućina, 2017: 122). S druge strane, iako je Vrhovni vođa religijski autoritet, on nije jedini u čijim se rukama koncentrira moć. *Rahbar* uz sebe ima suradnike koji mu uvelike pomažu u njegovom djelovanju kao što je Ured predstavnika Vrhovnog vođe. Uz Vođu, u državi također djeluju vrlo važne institucije – predsjednik, parlament, vlada i vijeća. Sukladno tome, Iran se može definirati kao kombinacija monokratskih i hijerokratskih elemenata – velika uloga Vrhovnog vođe, ali uz mnoge institucije i suradnike.

3. POVIJEST ISLAMA U IRANU

3.1. Sasanidsko Perzijsko Carstvo

Iako se danas Iran smatra isključivo islamskom državom, povijest ovog područja od 3. do 7. stoljeća pokazuje drugačiju sliku. Naime, u spomenutom periodu postojalo je Sasanidsko Carstvo koje je vladalo Iranom i tadašnja službena državna religija nazivala se zoroastrizam. Religija je postala službena zato što su Sasanidi svoju vlast učvrstili na istoj, pružili masovnu podršku svećenstvu, ali ujedno i diskriminirali i potlačivali poklonike ostalih religija (Motaharri, 2008: 117).

Sasanidska politika uglavnom se oslanjala na vjerska učenja, posebno na zoroastrizam, čiji su vladari često dovodili do ekstremizma. Ovome ekstremizmu poticali su ih zoroastrijanski svećenici koji nisu bili skloni priznavanju drugih religija u zemlji. Za vrijeme Sasanidskog Carstva zoroastrijansko svećenstvo imalo je ogromnu moć i autoritet u društvu, a išli su toliko daleko da bi se ponekad suprotstavili i vladarima. Ponekad bi se dogodila situacija u kojoj su vladari imali razumijevanja prema ostalim vjerama, međutim, zoroastrijanci su jasno iskazivali svoje negodovanje prema drugim religijama, posebice ako su prakticirale religijske obrede koji su se svećenstvu činili nedopustivima (Aladić, 2013: 7).

No, bez obzira na zoroastrijanske tendencije ka ekstremizmu, valja napomenuti kako njihov krajnji cilj nije bio postati „univerzalna“ religija koju mora pratiti cijeli svijet, već su svoju dominaciju htjeli ostvariti u Iranu u kojemu bi zoroastrizam bio ekskluzivna religija. Loša vijest jest koliko su god vladari i svećenici željeli dominaciju tadašnje službene religije, u tadašnjem

Carstvu postojalo je još vjera koje su imale svoje sljedbenike bez obzira što se svećenstvo s time nije slagalo. Jedna od njih bila je judaizam; Židovi su se u Iranu najprije pojavili nakon propasti Babilona, a nakon toga počeli su se naseljavati na iransko područje te vremenom stvorili svoju zajednicu (Mottahari, 2008: 114, 117). Nadalje, na području Sasanidskog Carstva bili su kršćani koji su počeli dolaziti za vrijeme iranske vladarske dinastije Arsakida u periodu od 208. do 226. godine. Iduće je manihejstvo, religija koja se širila poprilično brzo, a naglašavala je važnost odgoja duše, etičkih načela, ali i umjetnosti i estetike (Mottahari, 2008: 114). Još jedna od mnogobrojnih religija o kojoj Mottahari govori je budizam koji je za vrijeme dinastije Sasanida bio najzastupljeniji na sjeveroistoku Irana.

3.2. Prihvatanje islama

Vladavina dinastije Sasanida trajala je od 224. do 651. godine, dakle, nešto duže od četiri stoljeća. Za to vrijeme, Carstvo se toliko razvilo da je postalo jednim od najmoćnijih u svijetu za tadašnje standarde. No, bez obzira na svoju kulturnu i političku razvijenost Sasanidsko Carstvo suočilo se s brojnim izazovima. Carstvo je bilo obilježeno velikom nepravdom i raskolom u društvu; postojala je jasna hijerarhija koju je narod morao poštovati: „Najveća prava uživali su pripadnici sedam najuglednijih plemićkih porodica, a potom pripadnici pet nižih plemićkih obitelji, dok je puk bio uskraćen za mnoga prava.“ (Kodrić, 2008: 159 prema Nafisi). Na čelu vlasti bile su kaste koje su bile povlaštene u odnosu na ostatak društva; smatralo se kako kroz njih teče božanska krv te da u svome tijelu sadrže svetu tvar (Bulaç, 1995: 70).

Nasuprot njih društvo nije imalo prava i nije ih se smjelo spominjati osim u slučaju veličanja njihova imena, a prelazak iz niže u višu klasu društva bilo je nemoguće. S obzirom da je ovakvo društveno stanje i nejednakost trajala stoljećima, Iranci su jasno počeli izražavati svoje nezadovoljstvo. U korist nije išla ni činjenica što je među aristokratskim obiteljima došlo do sukoba tako da je u državi došlo do sveopćeg kaosa i netrpeljivosti (Kodrić, 2008: 160). Carstvo se polako počelo raspadati, stoga je to bio savršen plijen za Arape i njihov pohod. Arapska osvajanja bila su postepena, a prvi ključni korak bila je bitka na Kadisiji 636. godine. Pod vodstvom halife Omera muslimanska vojska krenula je na Perziju dok su im se s druge strane suprotstavili Iranci pod vodstvom Rustema Feruhzada. Bitka je trajala svega tri dana, a naposljetku završila porazom Perzijanaca koji su brojali više od 20 tisuća poginulih. S obzirom da su doživjeli poraz, Perzijanci su se povukli u Ktesifon, tadašnji glavni grad Perzijskog Carstva, dok su muslimani za svega nekoliko mjeseci uspjeli zavladatai istim i time ostvariti svoju dominaciju. Bitka koja je dodatno potvrdila nadmoć muslimana bila je bitka kod

Nehavenda u kojoj su muslimani krenuli u Iran i ponovno uspjeli pobijediti. To je ujedno i označilo kraj Sasanidskog Carstva (Kodrić, 2008: 168). Iako je poraz ostavio duboke tragove, Iranci su se potpuno neočekivano počeli sve više interesirati za islam.

Kodrić (2008: 169) po ovom pitanju citira Edwarda Brownea koji tvrdi kako: „...surovost zoroastrijanskog svećenstva prema sljedbenicima drugih religija, podržana od vladara, stvarala je u srcima mnogih Perzijanaca odvratnost i netrpeljivost spram svećenstva i vlasti, pa su u arapskom osvajanju vidjeli spas i oslobođenje Irana iz pandži nasilnika i tlačitelja.“. Drugim riječima, smatra kako je glavni razlog iranskog preokreta averzija koju su osjetili prema zoroastrijanskim svećenicima i njihovim ekstremnim politikama. Ono što se želi naglasiti jest da se taj nagli preokret nije dogodio silom – već spontano i postepeno. Jedan od razloga zašto se u Iranu dogodilo masovno širenje islama ogleda se upravo u tome što su za vrijeme Sasanidskog Carstva bile raširene mnogobrojne religije; stoga nije za čuditi što su Iranci ponovno prihvatili nešto novo – u ovom slučaju islam. „Naime, nijedan narod nije tako lako odbacio svoj dotadašnji religijsko-idejni sistem i tako ozbiljno i žarko prihvatio novi vjerski nauk“ (Motahhari, 2008: 113). Kodrić (2008: 170) smatra kako je sama islamizacija krenula već prvim kontaktom s islamom i njegovim sljedbenicima.

4. IRANSKA REVOLUCIJA

4.1. Mohammed Reza Pahlavi i Ruhollah Homeini

Pedesetih i šezdesetih godina velike sile, a posebice Sjedinjene Američke Države surađivale su s Iranom u naftnoj industriji. Iran je tih godina bio jedan od najvećih proizvođača i izvoznika nafte u svijetu a dokaz tome je i konzorcij potpisan 1954. godine između iranske i drugih stranih naftnih kompanija kao što su američka i britanska. Nakon potpisivanja ovog ugovora, Iran je u idućih petnaest godina ostvarivao ogroman dobit koja je u jednom trenutku premašio milijardu dolara (Brakus, 2016: 185). Osim Irana koji je uživao u golemom profitu, u ovom sporazumu dobitnik je bio i SAD jer je ostvario bliske političke odnose s Iranom i dobio moćnog saveznika koji se suprotstavljao sovjetskom utjecaju. S obzirom da je Iran blisko surađivao sa SAD-om tadašnji šah Mohamed Reza Pahlavi nastojao je modernizirati Iran te provoditi prozapadnu politiku. Problem je nastao što usprkos ogromnoj dobiti koju je ostvarivao, narod nije bio zadovoljan jer novac nije bio uložen u razvoj zemlje, već na šahovu obitelj, vojnu tehniku te održivost poslušnosti državnog aparata (Brakus, 2016: 186). U korist nije išao ni njegov način vladanja, točnije, njegovo provođenje diktature. Pahlavi je došao na vlast 1941. godine nakon

smrti njegovog oca, nekadašnjeg šaha Reze Pahlavija. Mohammed Reza Pahlavi vladao je represivno i agresivno, a cijelu državu stavio je pod nadzor tajne policije SAVAK koja je 1957. godine stvorena kao obavještajna agencija (Obućina, 2017: 59 prema Afkhami, 2008: 381-403). SAVAK je pod potpunom kontrolom Pahlavija provodio cenzuru medija, nadzirao sveučilišta i provodio smaknuća, a doživio je vrhunac kad je dosegao preko pet tisuća članova. Takav diktatorski način vladanja ujedno je rezultirao sve većim negodovanjem među građanima, ali i jačanjem opozicije.

Glavni vođa opozicije bio je Ruhollah Homeini koji se još naziva „ocem osnivačem“ Islamske republike. Homeini se nije slagao s autoritarnom politikom šaha i međunarodnim poslovanjem Irana s drugim naftnim kompanijama. Povrh toga, nije se slagao s iranskim okretanjem zapadu i sve većem moderniziranju države te je smatrao kako Iran mora počivati na islamskom pravu i propisima. Homeini je javno iskazivao svoju netrpeljivost prema Pahlaviju zato što je smatrao da je na vlast došao isključivo putem stranih saveznika u Drugom svjetskom ratu (Obućina, 2017: 60-69). S obzirom na oštro kritiziranje šahova režima i odbacivanje njegove vladavine kao nelegitimne, 1963. godine šah je naredio privođenje Homeinija što je dovelo do masovnih prosvjeda u zemlji. Vođa opozicije pušten je nakon godinu dana zatvora te nakon izlaska dobiva titulu *mardže* (vrhovni šijitski autoritet). Nedugo nakon izlaska iz zatvora, Homeini je ponovno javno počeo iskazivati svoje nezadovoljstvo režimom, a u strahu od njegove moći u zemlji Pahlavi je prognao opozicionara u Tursku. Nakon Turske, 1965. godine Homeini je otišao u Irak gdje je proveo trinaest godina i radio na projektu ostvarenja islamske vladavine. U Iraku je formirao ideju *velajat-e-fakih* (vladavina islamskih pravnika) koju je naposljetku uspio i ostvariti, s obzirom da je kroz petnaestak godina upravo ona postala temeljni element Islamske Republike Iran.

4.2. Bijela revolucija

Jedan od događaja koji je, može se reći, bio „uvod“ u Iransku revoluciju bila je Bijela revolucija kada je 1963. godine Pahlavi pokušao nasilno modernizirati i uvesti promjene u državi. Revolucija je u osnovi zamišljena kao miroljubiv pokret, međutim, u stvarnosti se radilo o političkom programu koji je politička elita osmislila kako bi uspostavila odnos dominacije nad građanima (Ansari, 2001: 2).

Revolucija je sadržavala Šest načela reforme i bila je podržana od strane Sjedinjenih Američkih država. (Obućina, 2017: 69). Revolucija je izazvala masovne prosvjede, ponajviše zbog agrarne reforme koja je bila njen primarni segment. Naime, šah je htio ukloniti tradicionalne strukture; smanjila bi se moć velikih zemljoposjednika i poboljšao bi se položaj

seljaka. To je, dakako, loše utjecalo na velike zemljoposjednike koji nisu vidjeli svoju budućnost u Iranu. S druge strane, ova reforma išla je u korist seljacima zato što su prvi put mogli imati pravo na posjed zemlje (Obućina, 2017: 61).

Osim ove reforme, šah je odlučio investirati u infrastrukturu kako bi se unaprijedile prometnice, željeznice i morske luke. Također, stavljao je naglasak na obrazovanje, razvoj ruralnih područja i razvoj domaće proizvodnje. Za vrijeme Bijele revolucije, žene su dobile aktivno i pasivno pravo glasa (Obućina, 2017: 62). Međutim, problem je bio što je Pahlavi težio za što većim napretkom koji bi na kraju doveo do nedovršenih, a već započetih projekata. Nakon nekog vremena, revolucija je krenula u drugom smjeru zato što je počela zanemarivati seljake koji nisu dobili zemlju, a razdioba zemljišta postala je brzopleta.

Sve ovo dovelo je do rascjepa u društvu, klasnih podjela i porasta nejednakosti, a ujedno i do sloma poljoprivrede i gubitka ekonomske neovisnosti (Obućina, 2017: 69). Uz to, bilo je sve više obrazovanih građana koji su se usudili suprotstaviti Pahlaviju, ali i napustiti Iran. Svi ovi događaji doveli su do političkih tenzija, masovnih prosvjeda, ali i do stvaranje jake opozicije koju šah zasigurno nije očekivao.

4.3. Početak i tijek Iranske revolucije

Službeni početak Iranske revolucije kreće početkom 1978. godine kada su u prorežimskim novinama *Etela'at* napisane teške riječi i neistine protiv Homeinija kojeg su prozvali Indijcem, homoseksualcem i neprijateljem domovine. Članak je doveo do masovnog bunta studenata koji su dva dana prosvjedovali štiteći tako Homeinijevo ime i islamske propise. Protesti su završavali kobno s obzirom da su se odvijali svakih 40 dana i da se u njih umiješao SAVAK, tajna policija koja je postupala brutalno prema prosvjednicima. Nekoliko mjeseci nakon masakra, u rujnu iste godine, građani su se skupili na trgu u Teheranu gdje je isprva zajednička molitva, prerasla u prosvjede protiv šaha (Brakus, 2016: 187). Dva mjeseca poslije, šah je zatražio od iračke vlade da izbave Homeinija iz zemlje naivno misleći kako će smiriti situaciju u Iranu i smanjiti njegovu „popularnost“. Zamisao se nije ostvarila s obzirom da je Homeini otišao u Francusku prihvaćajući poziv iranskih studenata smještenih u Parizu gdje se ubrzo našao u gomili novinara koji su izvještavali o njegovom povratku nakon 13 godina izbjivanja. Dolaskom u Francusku, Homeinijeva moć bila je sve veća s obzirom da se nije ustručavao ponovno oštro kritizirati šahovu vlast o kojoj su pisali svi svjetski mediji (Obućina, 2017: 72). U prosincu 1978. godine ponovno su krenuli prosvjedi u Teheranu u kojima je narod jasno iskazao svoju želju za rušenje šahove vladavine, uspostavljanje islamske republike i povratak

Homeinija u državu (Brakus, 2016: 187). Ovoga puta šah nije mogao ostati imun na silno negodovanje naroda, stoga 16. siječnja 1979. na mjesto premijera postavlja umjerenog opozicionara Šaphura Bahtijara i zajedno sa svojom obitelji odlazi iz Irana u koji se nikada više nije vratio.

Na dan 1. veljače 1979. godine, Homeini se nakon dugog iščekivanja vratio u Iran gdje su ga dočekali milijuni oduševljenih građana. Nekoliko dana poslije Homeini je imenovao privremenu vladu na čelu s Mehdiem Bazarganijem bez obzira što je na toj poziciji službeno bio Bahtijar. Došlo je do potpune kontrole revolucionara s obzirom da su naoružane snage opkolile cijelu državu te naposljetku i prisilile Bahtijara da odstupi s mjesta premijera. 11. veljače Bahtijar službeno odlazi sa svoga mjesta te prepušta vlast revolucionarima (Brakus, 2016: 188).

Iranska revolucija ubraja se među najznačajnije revolucije u povijesti. Ona ne predstavlja samo političku i društvenu preobrazu koja se dogodila u zemlji te samu uspostavu teokratskog sustava, već naglašava važnost političkog islama koji je postao ozbiljna sila na međunarodnoj političkoj sceni (Kalinić, 2013: 104).

4.4. Islamska Republika

Kako bi se legitimirala nova vlast, u Iranu je 1979. godine Bazargan raspisao referendum gdje su se građani mogli jasno izjasniti po pitanju oblika vlasti. Pitanje je bilo vrlo jasno, jesu li za uspostavu Islamske Republike (*velajat-e-fakih*) ili ne, te je rezultiralo s preko 95% glasača koji su glasali za novi oblik vlasti. S obzirom da je Homeini uvijek koristio pojam islamske vlasti, na pojmu republike inzistirao je tadašnji ajatolah Mohamed Bešti; u ovakvom obliku vlasti postojao bi predsjednik kao institucija pa je naposljetku definitivno odlučeno kako će se nazivati Islamska Republika (Obućina, 2017: 73)). *Velajat-e-fakih* službeno je postao temeljem iranskog Ustava, a nakon toga birali su se članovi parlamenta, predsjednik, premijer i kabinet. Uz to, Homeini je sebi dodijelio titulu tzv. „Vrhovnog vođe Islamske revolucije“.

Naizgled idealnu situaciju u Iranu poremetio je tadašnji predsjednik Jimmy Carter koji je odobrio boravak Pahlavija u Sjedinjenim Američkim Državama. Homeini je jasno izjavio kako traži izručenje šaha u Iran, a kako to Carter nije dozvolio u studenom 1979. godine došlo je do masovnih prosvjeda iranskih studenata ispred američkog veleposlanstva, a naposljetku i do talačke krize. Studenti su se uspjeli probiti u veleposlanstvo u Teheranu i zatočiti osoblje koje su odbili pustiti zbog Carterovog neodobravanja izručenja Pahlavija u Iran, ali i zbog straha od ponovnog postavljanja šaha na vlast (Brakus, 2016: 189). Taoci su pušteni 400 dana nakon,

neposredno nakon odlaska Jimmyja Cartera s mjesta predsjednika. Tijekom cijele talačke krize, Homeini je jasno iskazivao svoju podršku studentima s čime se Bazargan i vlada otpočeka nisu slagali te je razilaženje u mišljenjima rezultiralo premijerovom ostavkom. Nakon ovih događaja krenula je međunarodna politička izolacija Irana, a Homeini nije skrivao svoju netrpeljivost prema SAD-u nazvavši ga „velikom sotonom“ (Obućina, 2017: 74).

Ubrzo nakon sukoba sa SAD-om, novonastala Islamska Republika ponovno se našla u problemima, ali ovaj put s Irakom. Naime, u rujnu 1980. godine pod vodstvom iračkog predsjednika Sadama Huseina, iračka vojska napala je Iran zbog želje da se domognu iranske pokrajine Huzestan, inače mjesta bogatog naftom. Husein je vrlo lukavo planirao svoj napad na Iran s obzirom da se odlučio sukobiti u trenutku kad je Republika bila ranjiva, što zbog iranske revolucije, što zbog sukoba sa SAD-om. Rat je trajao osam iscrpnih godina, a Sadam Husein je u nekoliko navrata pokušao ostvariti mir s Iranom na koji Homeini nije pristajao. Naposljetku, uz teški nagovor, u kolovozu 1988. godine Homeini je pristao na prekid vatre pa su tako u kolovozu 1988. godine Iran i Irak potpisali mirovni sporazum (Obućina, 2017: 75-77). Iako su odnosi ostali narušeni, Obućina tvrdi kako je iračko-iranski rat uvelike pozitivno utjecao na državu i definirao identitet Islamske Republike. Smatra kako je u određenoj mjeri ujedinio iranski narod i povezao naciju: „Na višoj razini, rat je oblikovao islamski iranski identitet holističkog karaktera.“ (Obućina, 2017: 77).

5. POLITIČKI SUSTAV IRANA

Imam Ruholah Homeini, nekadašnji iranski Vrhovni vođa, definirao je islamsku vlast kao vladavinu božanskog zakona nad ljudima; to znači da zakonodavna moć pripada isključivo Svemogućem Bogu, a zakon je Njegova zapovijed (Khomeini, 2015: 37). Politički sustav Irana definiran je Ustavom koji je usvojen na referendumu 29. i 30. ožujka 1979. godine s 98, 2% glasova. Obućina (2017: 116) govori: „Ustavno zakonodavstvo uokvireno je u razumijevanju Kur'ana i tradicija te se ono može paziti i njegovati putem pravilnog pojašnjenja tih svetih spisa.“. U iranskom ustavu ukorijenjeno je nekoliko ključnih točki: duhovničko vodstvo, participativna demokracija i populistička društvena pravda.

Homeini je definirao politički iranski islamski sustav kao jedinstven, drugačiji od bilo kojeg na svijetu. Razlog tomu je njegova podijeljenost na republikanski sustav te na ideju *velajat-e-fakih* (vladavina islamskog pravnika). Republikanski sustav označava republikanski dio Islamske republike koji upravlja i odlučuje u političkom sustavu (predsjednik, vlada, parlament) te

islamski sustav kojemu je zadaća nadzor i samo vodstvo (Obućina, 2017: 84). Ono se sastoji od Vrhovnog vođe i tri vijeća: Vijeće čuvara, Vijeće stručnjaka i Vijeće za prosudbu (Obućina, 2017: 120). S obzirom da se vlast obavlja uglavnom putem vijeća, autor upravo zbog toga koristi pojam koncilijarne vlasti.

5.1. Republikanska vlast

Gledajući iz perspektive republikanske vlasti, Iran je definiran kao predsjednički sustav vlasti s predsjednikom koji je ujedno i premijer te jedna od najviših institucija odmah nakon Vrhovnog vođe. Iranski predsjednik ima mnogo ovlasti, a jedna od njih je predsjedavanje vladom i vodstvo izvršne vlasti. Predsjednik Republike i predsjednik vlade su institucije koje su isprva trebale biti jasno definirane i odvojene u Ustavu, međutim, odlučili su ih sjediniti jer su im aktivnosti i ovlasti bile poprilično slične. Osim vlade, zadatak predsjednika je predsjedavati Nacionalnim sigurnosnim vijećem – odlučivati i sudjelovati u vanjskim i unutarnjim političkim pitanjima u dogovoru s Vođom.

Nadalje, iduća institucija koja je definirana u Ustavu je vlada; tijelo koje, kako Obućina (2017: 141) govori, upravlja svakodnevnim životom u Iranu. Uz to, jedan od njenih zadataka je apelirati na pridržavanje islamskog prava i propisa. Kao što je već rečeno, predsjednik vlade je ujedno i predsjednik Republike, ali on također ima nekoliko potpredsjednika koje imenuje ovisno o svojim interesima. S druge strane, bez obzira na to što predsjednik oko sebe ima potpredsjednike koji zastupaju politike na koje se on želi fokusirati, valja napomenuti kako je iranska Vlada od 1989. godine bila poprilično fragmentirana jer je bila prepuna stranaka koje su se nalazile na različitim političkim spektrima. Drugim riječima, predsjednik je bez problema mogao odabrati ministre koji se možda nisu poklapali s njegovim političkim kompasom, ali ih je smatrao idealnim za upravljanje određenim ministarstvom (Obućina, 2017: 141-143).

Iranski parlament (Islamska savjetodavna skupština) također poznata kao *Madžles* jest predstavničko tijelo građana, a sastoji se od zastupnika koji su birani tajnim glasovanjem. Parlament se sastoji od 270 ili više članova, a zastupnici se biraju svake četiri godine. Islamska savjetodavna skupština ima nekoliko ovlasti: ratificira ugovore, nadzire rad predsjednika i potvrđuje godišnji proračun. Također, bavi se tumačenjem i dodatnim objašnjavanjem „običnih“ zakona, ali ima pravo donositi zakone, ali kao i sve ostale institucije u Iranu, zakoni moraju biti u skladu s islamom i propisima (Obućina, 2017: 145-146).

Posljednja institucija definirana u Ustavu je sudstvo koje djeluje pod kontrolom *uleme* (više razine islamskoga pravnika). Dužnost sudstva jest nadgledanje primjene zakona te nadziranje izvršne vlasti. Povrh toga, postoji i Vrhovno sudsko vijeće od pet članova koji imaju obavezu imenovati i razrješavati suce. Vrhovno sudsko vijeće ima i čelnika kojeg odabire Vrhovni vođa i koja mora imati titulu *mudžtahida* (šerijatskog pravnika) (Obućina, 2017: 150).

5.2. *Velajat-e-fakih*

Velajat-e-fakih je ideja koja se veže za šijitski ogranak muslimana, a ponajviše ju je razradio Ruholah Homein tijekom svog izbjivanja u Iraku. Perzijski izraz *velajat* prevodi se kao prijateljstvo, jedinstvo ili spoj dviju stvari; u ovom slučaju spoj vladara i oni kojima se vlada (Azari i Osredkar, 67: 2022). Ova teološka ideja sastoji se u pravu vladanja koji isključivo pripada Bogu. Ova ideja također zastupa da je to pravo preneseno na Poslanika i dvanaest imama (vrhovnih vjerskih poglavara) koji imaju iste dužnosti i kvalitete kao Poslanik, a jedino što ih razlikuje je primanje objave (Bakšić-Muftić, 2016: 175).

Osim toga, u ovoj ideji izuzetno je važno poznavanje šerijatskog prava i propisa koji mogu tumačiti samo islamski pravници: „...pravo političkog i vjerskog vodstva i zaštite vjernika se prenosi na kvalificirane islamske pravnike (*fakih*), jer se na njih odnosi izraz oni koji vjeruju“ (Bakšić-Muftić, 2015: 176 prema Yazdi, 2011). *Velajat-e-fakih* postao je stupom iranskog političkog sustava nakon Iranske revolucije 1979. godine kada je na mjesto Vrhovnog vođe došao imam Ruholah Homein koji je, isprva teološku ideju, dodatno razradio u političku-teološku doktrinu. Kao što je već spomenuto, ovaj sustav temeljen na islamskom pravu sastoji se od Vrhovnog vođe i tri vijeća.

5.3. Vrhovni vođa Islamske revolucije

Vrhovni vođa Islamske revolucije (*Rahbar*) je prvi u hijerarhiji iranskog političkog sustava te je njegov zadatak vršiti kontrolu i nadzor nad istim. *Rahbar* je politička pozicija koju zavrjeđuju samo oni koji imaju dostatno znanje o islamskim zakonima u svakom području. Osim temelja kojeg mora ispuniti, mora biti pravedan, pobožan, islamski pravnik, hrabar i sposoban. Vođa je vrhovni zapovjednik oružanih snaga i smatra se glavnim vjerskim autoritetom u državi (Bakšić-Muftić, 2016: 167). Iako predstavlja osnovu političkog sustava, Vođa ima pomoć institucija, a to su Ured predstavnika Vrhovnog vođe, Politički i ideološki ured koji se nalazi u vojnim institucijama te Poseban sud za duhovnike (Obućina, 2017: 123-124). Ured predstavnika Vođe zastupa ga na svim razinama političkog sustava, Politički i ideološki ured bavi se sigurnošću te vanjskom politikom te naposljetku Poseban sud koji vodi parnice protiv duhovnika koji su

pogrešno protumačili i interpretirali islamske ideje. Ove institucije imaju nekoliko glavnih obilježja: briga o vanjskoj i unutarnjoj sigurnosti, značajna uloga u vanjskoj politici te snažnu ideološku misiju. Ukoliko iz nekog razloga ne postoji osoba koja trenutno može obnašati dužnost *Rahbara*, na tu poziciju postavlja se tročlano vijeće koje se sastoji od Predsjednika Republike, čelnika pravosuđa i jednog člana Vijeća čuvara po izboru Vijeća prosudbe (Obućina, 2017: 125).

5.4. Vijeće čuvara Ustava

Vijeće čuvara Ustava jest najjednostavnije rečeno oblik ustavnog suda: dužno je brinuti i nadgledati izvršavanje ustavnih odredbi. Sastoji se od dvanaest članova od kojih je polovica birana od strane Vođe, a druga polovica od strane parlamenta. Čuvari mogu biti članovi maksimalno šest godina, dok se polovica članova bira na svake tri godine. Imaju obavezu poznavati i razumjeti islamsko pravo (islamski *fikh*). Osim toga, islamski *fakih* moraju obećati pravednost, čestitost i moralnost. Članovi vijeća Čuvara moraju znati tumačiti Ustav, obavezni su nadgledati izborni proces te imaju pravo veta na kandidaturu ukoliko kandidat ne ispuni kriterije koje je Vijeće zadalo. Svaki zakon koji se donese obavezno ide na pregled i provjeru kod Vijeća čuvara te se utvrđuje je li sve po propisu i je li zakon u skladu sa šerijatom i iranskim Ustavom. Ukoliko Vijeće to ne učini u roku od 10 dana, zakon se mora vratiti parlamentu da ga korigira (Obućina, 2017: 126-129).

5.5. Vijeće stručnjaka

Iranski ustav definira Vijeće stručnjaka kao najmoćniju instituciju u državi zbog toga što je njihov glavni zadatak biranje, nadziranje i smjenjivanje Vrhovnog vođe; ukoliko prekrši islamske propise, Vijeće ima ustavno ovlaštenje da ga smijeni (Ajzenhamer, 2012: 14). Za razliku od prethodnih, ovo Vijeće biraju građani na izravnim izborima. Mandat stručnjaka traje osam godina te se biraju u svakoj iranskoj provinciji. Kao i u slučaju čuvara Ustava, stručnjaci također moraju biti *fakih*, odnosno, moraju poznavati islamsko pravo. Sastanci Vijeća stručnjaka održavaju se u tajnosti, ali su se dužni sastati svakih pola godine kako bi predali izvješće o radu Vrhovnog vođe. Iako se vijeće danas smatra ustavotvornom skupštinom, početna zamisao bila je da djeluje kao parlament, međutim, od te ideje su odustali na prijedlog ajatolaha (istaknuti islamski vođa) Šariatmadarija. (Obućina, 2017: 130 prema Milani, 1992: 96).

5.6. Vijeće prosudbe

Vijeće čuvara ima pravo odbiti zakone za koje smatra da nisu u skladu s islamskim propisima te ih vratiti u *Madžles* kako bi se dodatno iščitavao. Ukoliko *Madžles* ne želi sudjelovati u tom postupku, u tom slučaju šalju zakon Vijeću prosudbe. Ova institucija osnovana je 1989. godine nakon ustavnih amandmana i definirana je kao upravno vijeće birano od strane Vrhovnog vođe. Zadatak ovoga Vijeća je osigurati da svi zakoni budu u interesu države i građana. Također, prema iranskom Ustavu Vijeće surađuje s Vrhovnim vođom dajući mu savjete oko izmjene Ustava. Iako je osnovan kasnije nego li ostala Vijeća, predstavlja bitnu stavku iranskog političkog sustava: „...nastankom ovog Vijeća je institucionalizirana moć države nad religijom.“ (Obućina, 2017: 134).

6. SUSTAV ISLAMSKIH VRIJEDNOSTI U IRANU

Sustav vrijednosti, kao i svaka stavka u Islamskoj Iranskoj Republici, popraćen je islamom i njegovim propisima. Vrijednosti popraćene islamom očituju se kroz kulturu, umjetnost, društvene norme, odnose među ljudima, načinu odijevanja, a i na kraju krajeva njihovom identitetu. U Iranu, svaka osoba ponaša se (ili bi se trebala ponašati) u skladu s islamskom političkom kulturom (Obućina, 2017: 99). Motaharri (2008: 234) smatra kako niti jedan narod nije svoj život posvetio islamu kao što su to učinili Iranci, čak ni Arapi koji su ga utemeljili.

Sukladno tome, Obućina navodi nekoliko primjera koje se vrijednosti poštuju u Iranu. Za početak, navodi obavezno poštovanje ideje *velajat-e-fakih* - u slučaju protivljenja ovom temelju iranskog sustava, smatra se kako osoba ide protiv Božje volje. Nadalje, musliman je dužan pristupiti materijalizmu na duhovni način jer se prema Kura'nu profit može ostvariti samo kroz islamsko ispravni oblik (bez kamata).

Nadalje, s obzirom da su u Iranu šijitski muslimani većina, zadatak vjernika je šijitsko pronalaženje istine neovisne od mišljenja drugih ljudi. Ispravno ponašanje očituje se u odlasku na propovijed, redovnim odlaskom u džamije i sudjelovanju u demonstracijama protiv svjetske arogancije (Obućina, 2017: 100). Vjernik je osoba prepuna prošlih iskustava, običaja i vjerovanja koje utječu na sadašnjost. U Iranu se posebno naglašava važnost obrazovanja kao bitnu stavku promicanja islama i njegovih propisa. U iranskim knjigama i udžbenicima najviše su prisutne teme o islamu, Bogu, mučeništvu Homeiniju i povijesti Irana (Obućina, 2017 prema Nasifi, 1992).

Još jedna bitna tema odnosi se na položaj žene. Prema islamskim propisima, žena se dužna pokriti, tj. nositi hidžab kako bi se sakrila od neželjenih muških pogleda: „I reci vjernicama neka obore poglede svoje i neka čuvaju svoju čistoću, i neka ne otkrivaju svoje ukrase osim onoga što se obično čini. Neka navuku svoje velove na grudi svoje, i neka ne otkrivaju svoje skrivene ukrase osim svojim muževima, svojim očevima....Neka ne lupaju nogama, privlačeći pozornost na svoje skrivene ukrase. Obratite se svi zajedno Allahu, o vjernici, da biste uspjeli.“ (Qur'an 24:31).

7. ZAKLJUČAK

Iranska revolucija 1979. godine predstavlja ključnu točku u iranskoj povijesti s obzirom da je nakon ovog događaja došlo do uspostavljanja teokracije i Islamske Republike. Iran je najpoznatiji primjer teokracije u svijetu, a revolucija joj je to upravo omogućila. Uspostava teokracije značila je početak nove faze iranske povijesti. Došlo je do formiranja političkog sustava koji se sastoji od republikanske vlasti i glavnih institucija kao što su predsjednik, vlada, parlament i sudstvo, ali i do onog njima važnijeg – *velajat-e-fakih*, sustav u kojem glavnu riječ vode islamski pravnici i učenjaci. *Velajat-e-fakih* pojam je razrađen od strane Homeinija, glavnog opozicionara i ključnog aktera u obaranju dotadašnje šahove diktature. Homeini je smatrao kako je jedino moguć način vođenja države u legitimaciji koja dolazi iz Božje riječi. Ova ideja također je naglašena na početku iranskog Ustava zato što se smatra temeljem Republike. Opozicionar je budućnost Irana vidio u vladanju u skladu s islamom i njegovim propisima. Također, Homeini je uveo titulu Vrhovnog vođe – poziciju koju samo zavrjeđuju učenjaci koji imaju dovoljno znanja o islamu i propisima te se ujedno na kraju njime proglasio. Zanimljivost je što je Homeini uspio mobilizirati ogromnu podršku koja mu je ujedno i pomogla da uspostavi novonastali režim. Razlog ovakvog ogromnog odaziva građana krio se u istoj ideji – narod je htio povratak tradicionalnih i vjerskih vrijednosti u državi.

Revolucija je također bila reakcija na duboke ekonomske i socijalne nejednakosti koje su bile prisutne u iranskom društvu. Novonastali režim je stoga obećao pravednu raspodjelu bogatstva i veću socijalnu pravdu. Svoja postupanja i djelovanje bi, dakako, legitimirao kroz vjeru i islamske propise. Može se zaključiti kako je turbulentnu iransku povijest ipak najviše obilježila iranska revolucija i uspostava teokracije. Revolucija je prekretnica u definiranju iranskog identiteta, političkog sustava i načina života. Uspostavom novog režima došlo je do promjena u svakodnevnom životu građanima, s obzirom da je islam postao temelj društvenog poretka.

Šah Mohamed Reza Pahlavi je, pak, prije Hoeminija vodio potpuno drugačiju politiku, ali i diktaturu koja je često bila popraćena mučenjem i ubijanjem građana od strane tajne policije SAVAK.

Također, fokusirao se na odnose sa zapadnim svijetom s obzirom da je u doba njegove vladavine, Iran bio jedan od vodećih naftnih sila. Time je, dakako, zanemario situaciju u zemlji i razne probleme nejednakosti, siromaštva i nepravedne raspodjele bogatstva koja se konstantno događala. S obzirom da je Pahlavi vodio modernizacijsku i prozapadnu politiku te nastojao ostvariti što bliže odnose sa Sjedinjenim Američkim Državama, revolucija je cijeli sustav vratila na tvorničke postavke – stavio se fokus na kulturne i vjerske tradicije. Takav povratak islamskim vrijednostima, nezavisnost od zapada ali i djelomična međunarodna izolacija Irana, oblikovala je sustav kakav danas Iran i ostatak svijeta poznaje – Islamsku Republiku.

8. LITERATURA

Ajzenhamer, Vladimir (2012) Politički eksperiment koji traje–politički sistem Islamske Republike Iran. *Azijske sveske, 1*.

Aladić, Dubravko (2013) Povijest zoroastrizma do egzodusa u Indiju. *Essehist: časopis studenata povijesti i drugih društveno-humanističkih znanosti* 5(5): 2-11.

Ansari, Ali M. (2001) The myth of the white revolution: Mohammad Reza Shah,'modernization'and the consolidation of power. *Middle Eastern Studies* 37(3): 1-24.

Azari, Kasra Akhavan i Osredkar, Mari Jože (2022) Islamic Theocracy of Shia Twelvers in Iran.

Bakšić-Muftić, Jasna (2016) Mapa institucionalne moći u islamskoj republici iran. *Godišnjak Pravnog Fakulteta u Sarajevu, 59*.

Brakus, Borna (2016) Iranska revolucija. *Rostra: Časopis studenata povijesti Sveučilišta u Zadru* 7(7): 183-192.

Britannica.com: <https://www.britannica.com/topic/theocracy> Pristupljeno: 6.8.2024.

Bulac, Ali (1995) *Islam i demokracija – teokracija i totalitarizam*. Sarajevo: NIPP Ljiljan.

Motaharri, Mortaza (2008) *Islam i Iran: uzajamni doprinosi*. Sarajevo: Naučnoistraživački institut „Ibn Sina“

Kalinić, Pavle (2013) ISHODISNE TOČKE POLITIČKOG ISLAMA. *Polemos*, 16(31): 97.

Khomeini, Imam (2005) *Islamic government*. The Institute for Compilation and Publication of Imam Khomeini's Works (International Affairs Department).

Kodrić, Muamer (2008) Proces islamizacije Irana–prva dva stoljeća muslimanske vlasti. *Znakovi vremena-Časopis za filozofiju, religiju, znanost i društvenu praksu* 41(42): 158-178.

Obućina, Vedran (2017) *Politički sustav Islamske Republike Iran*. Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.

Proleksis enciklopedija: <https://proleksis.lzmk.hr/48600/> Pristupljeno: 6.8.2024.

teokracija. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2024. Pristupljeno 8.8.2024.

Quran: <https://quran.com/> Pristupljeno: 30.7.2024.